

АРИСТОТЕЛ КАТО УЧИТЕЛ И ОРГАНИЗАТОР НА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ДЕЙНОСТ (ПО СЛУЧАЙ 2400 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО МУ)

Проф. д.ф.н. Никола Балабанов,
ПУ „Паисий Хилендарски“

Аристотел (384–322 г. пр.н.е.) е може би най-титuluваният учен за всички времена. Наричат го „Александър Македонски на древногръцката философия“, „Хегел на древния свят“, „най-универсалният ум сред гърците“ и др. В същото време не са малко и „упреците“ към него – за редица неправилни обяснения, но главно за това, че е затормозил развитието на науката през следващите хилядолетия. А всъщност затова са виновни онези негови „последователи“, за които е било много полесно и изгодно да използват авторитета на учения, вместо доказателства при търсене на истината. Такива винаги е имало. И моето поколение израсна в атмосферата на преклонение пред вождове и „корифеи“, наложено от препълнени с техни цитати учебници.

Аристотел е велик син на велика епоха. Тази епоха започва с блестящия век на Перикъл (490–423 г. пр.н.е.), истинският „век на гениите“. На основата на икономическо и политическо господство в античния свят Атина – „цветето“ на Елада, както я наричал самият Перикъл, се превърнала в „обиталище на мъдростта“. Епохата издигнала духовните сили на гръцкия народ, което се отразило на изкуството и на различните области на знанието. Тогава били създадени архитектурни и скулптурни шедеври, запечатани в паметта на Историята като „Чудеса на света“: Партеона и Пропилена, Одеона, величествените статуи на Фидий и др. В театрите били поставяни трагедиите на Есхил, Софокъл и Еврипид, комедиите на Аристофан. Перикъл отпуснал средства не само за благоустройство на домовете и пътищата (на днешен език „саниране“ и „асфалтиране“); той учредил специален фонд „теорикон“, за да могат малоимотните атиняни да посещават театрите.

На арената на обществения и научен живот в Атина се появил забележителен философ – Сократ (469–399 г. пр.н.е.), „факелът на древния свят“. Той създал научния метод на познанието, послужил като основа на философското учение на Платон и много други последователи. След смъртта на Сократ Платон (427–347 г. пр.н.е.) създава своята прочута „Академия“. В тази школа се е обучавал в продължение на 20 години Аристотел, който по-късно създава своята философска школа „Лицейон“.

Както се вижда, Аристотел е едно от звената в интелектуалната верига на Древна Гърция: Сократ – Платон – Аристотел. Тези учени са продукт на една епоха, която се характеризира с мощен подем на интелектуалната дейност. Това е епохата на възникване на античната наука, предизвикала

революция в мисленето на хората [1, 2].

Рационалното използване на може би единственото „природно богатство“ на страната – огромното ѝ крайбрежие, осигурило развитието на търговията и експанзията на гръцката политика и икономика в Древния свят. А и този свят имало какво да даде на гърците – натрупан огромен емпиричен материал и догадки за устройството на Вселената. Обхващаш сведения за различни области на естествознанието, този материал трябвало да бъде систематизиран и обобщен. Това било във възможностите на Аристотел, получил блестяща подготовка в школата на Платон. По образния език на един техен по-късен следовник – Исак Нютон, Аристотел „виждал“ много по-далече от своите съвременници, защото бил „стъпил на раменете“ на великаните от Древността.

Действително в гения на Аристотел сякаш бил съсредоточен целият философски опит на Елада. Той е оставил над 1000 съчинения в най-различни области: политика, етика и естетика, логика, риторика и теория на познанието, метафизика и най-вече в натурфилософията – обширната наука за Природата. След Аристотел всички тези области били обособени като самостоятелни науки.

Не е в моите компетенции да правя обзор на научните приноси на Аристотел в назованите области. Ще се огранича с малък коментар за действията на учения в посочената в заглавието на статията област. И днес има какво да заимстваме от действията на древните философи. Те са ни оставили **велики примери за управление на интелектуалната дейност на хората.**

Тази дейност била организирана чрез философските школи, чиито характеристики е полезно да се помнят. Обща форма на обучението при всички школи, разбира се, с отенъци, внасяни от техните ръководители, била беседата – устен обмен на информация. Древните учители предпочитали динамичните форми на обучение. В противовес на днешните увлечения по използването на научно-технически средства, те били категорично против използването на неодушевени посредници.

Сократ споделял, че предпочитал да „пише в сърцата на хората“, т.е. чрез живото слово да въздейства върху мисленето и емоциите на слушателите. Освен това, в хода на беседите имало възможност чрез диалога между учител и

обучавани да се въздейства и върху самия източник на информация. Диалогът бил форма на общуване, която позволява да се води спор и да се решават спорни въпроси. На основата на тази форма се появило понятието „диалектика“ – изкуството да се води спор.

Както споменахме, след смъртта на Сократ неговият ученик Платон създава научна школа, която заради името на местността, където се провеждало обучението, била наречена „Академия“. Подобно на своя учител и Платон използвал в преподаването устната беседа и диалога. За него диалогът представлявал преди всичко уменията да се задават въпроси и да се отговаря на тях. От тогава започнали да наричат „диалектик“ човек, който умее да задава въпроси и да отговаря.

Години по-късно Аристотел създава своя научна школа (през 334 г. пр.н.е.), която по традиция приела наименованието на местността – Ликей. Аристотел приспособил гимназионът, основан от Перикъл за обучение в гимнастически игри, за своите цели. Той заменил беседите с лекции. Лекциите си изнасял предимно по време на разходка по сенчестите алеи на Ликей, съпроводен от своите ученици. Затова започнали да наричат школата перипатетическа (от „перипатос“ – разходка), а учениците – перипатети. Някои обясняват този начин на преподаване с „хигиенни съображения“.

Представяте ли си, уважаеми колеги – съвременници, как биха се удивили древните учители, ако можеха да станат свидетели на днешния начин на обучение: събрани в едно помещение десетки, дори стотици ученици или студенти, които на всеки 45 минути прекъсват обучението си по дадена дисциплина, за да преминат след малко на друга; всеки ден по 3, 4, 5 различни уроци и преподаватели. Занятията в древните школи били провеждани на блоковия принцип – няколко седмици или месеци за една учебна дисциплина (да не говорим, че днес не малко колеги гледат повечето време към видеостената, отколкото към своите слушатели).

Организаторският талант на Аристотел се проявявал и в разнообразната практическа дейност, която той възлагал на своите ученици. Те били въввлечени в събирането и систематизирането на материали във всички отрасли на знанието. Изследователската дейност на учениците била част от тяхното обучение. От друга страна, с тази дейност те помагали на своя учител, който разполагал с огромен по обем и по качество материал, залегал в неговите съчинения.

Когато говорим за учителя Аристотел, не бива да забравяме неговия най-знаменит ученик – Александър Македонски. По покана на македонския цар Филип II Аристотел в продължение на три години се занимавал с обучението и възпитанието на неговия син Александър. Факт, който говори за

успешното обучение на Александър Македонски, е широко разгърнатата събирателна дейност, извършвана от неговата армия при походите на Изток.

Историците разказват, че щабът на Александър Македонски е изпращал на Аристотел множество най-различни сведения за завоюваните страни – за техния релеф и климат, за растителния и животинския свят. При събирането на тези сведения са били включени хиляди войници. Известно е също, че войските са били съпровождани от учени, главно естествоизпитатели. Някои от тях са били инициатори на подробни изследвания на крайбрежията на Каспийско море. Може да се каже, че изследователската дейност е била част от завоевателната политика на великия пълководец.

Справедливо е да назовем имената и на други ученици на Аристотел, продължили неговите традиции в обучението: на първо място, Теофраст, и още Евдем, Аристоксен, Дикеарх, Стратон и др. Пряк приемник на школата на перипатетите е Теофраст (372–287 г. пр.н.е.) – автор на 18 книги за история на философията от Талес до Аристотел (за съжаление, неоцелели до нас).

Интересна е още една особеност на обучението, провеждано от Аристотел. Според равнището на подготовката на своите слушатели, той ги разделял в две групи. В предобедните часове се занимавал с по-напредналите ученици и разглеждал с тях по-значими и трудни проблеми. Това е т.нар. езотерична форма, предназначена само за посветените в науката, за напредналите. През следобедните часове се обучавали начинаещите слушатели – чрез екзотеричната форма, по-достъпна форма на изложение [1].

Същия подход Аристотел пренесъл и в стила на своите съчинения. За широкия кръг читатели той използвал екзотеричната форма на изложение, за по-напредналите – езотеричната. По думите на Цицерон първият тип съчинения били написани на прекрасен литературен език и представлявали „златен поток на красноречие“, а останалите били сухо изложени.

Заслужава още веднъж да споменем ученика на Аристотел – Александър Македонски, известен като създател на най-голямата монархия в древността. Историята на културата ще го запомни с една неповторима по заряд оценка за своя учител: *Аз уважавам Аристотел наравно със своя баща. На баща си дължа живота си, а всичко, което му придава цена – дължа на Аристотел.*

Уважението към учителя е още нещо ценно, което древните са ни завещали, едно от изискванията в моралния кодекс на културния човек и на всеки човек дори. Отличителна черта на школите от древността е огромният авторитет на учителя и уважението към него. Платон така се е възхищавал от своя учител Сократ, че го въвел като

главен персонаж в своите философски съчинения, като му приписвал дори свои собствени мисли.

В Питагорейската школа (VI в. пр.н.е.) учениците се отзовавали за учението на Питагор като за „слова на бога“ и като най-висш авторитет се ползвало цитирането на неговото мнение с изтъкването: „Така каза самият Той!“

Аристотел също уважавал своя учител Платон, наричал го „умът на своята школа“. Но това уважение не било израз на раболепие и безпрекословно приемане на всички негови идеи. По много въпроси той се разграничавал от учителя си и заемал друго, понякога противоречиво становище. Не случайно в картината на великия Рафаело „Атинската школа“ Платон посочва с ръката си небето, а Аристотел – Земята. Така символично е показана разликата във философските възгледи на двамата мъдреци.

Безсмъртни са останали думите на Аристотел: *Платон ми е приятел, но истината ми е по-скъпа*. За съжаление, неговите последователи и тълкуватели не са притежавали това качество – да търсят преди всичко истината, независимо от мнението на авторитетите, творили преди тях. Не са малко и днес интелектуалците, които предпочитат да се крият зад авторитета на силните на деня.

Аристотел ни е оставил още един полезен съвет – за **значението на свободното време**.

Според него, науката е продукт на свободното време: *Науката се е появила в онези места, където хората имали свободно време. Математическото изкуство е възникнало преди всичко в Египет, защото там на класата на жреците е било предоставено свободно време*. („Метафизика“)

Тъй като „свободното време“ е един от големите дефицити на съвременния учен, ще си позволя да продължа разсъжденията на Аристотел по този въпрос, привличайки още авторитетни мнения по него. (Ах, тези авторитети!)

Още Сократ е възхвалявал свободното време като най-прекрасното имане, разглеждал го като върховно благо. Много по-късно А. Шопенхауер е обобщил: *Великаните на духа от всички епохи са ценили най-високо свободното време*. Оглеждайки историята на културата, видният индийски поет и философ Рабиндранат Тагор е преценил: *Всички най-добри плодове на цивилизацията са отглеждани в полето на свободното време*.

В нашето наситено с бурни политически и обществени събития ежедневие времеядството добива все по-заплашителни размери. Една от големите опасности, които заплашват учените и науката, е загубата на свободното време като условие за спокойна и полезна научна дейност.

Свободното време не трябва да се разглежда като „освободено“ от всякакви дейности време, като време за „нищонеправене“, за мързелуване. За деловия човек, за учения, това е време за разтоварване на мозъка от ежедневните мисли

подобно на хранителното разтоварване по време на религиозните „пости“. Милиони хора използват свободното време за спортуване, за туризъм, за странични занимания, които им доставят удоволствие – т.нар. „хоби“.

Като физик съм склонен да разглеждам свободното време като своеобразен „мисловен вакуум“. Той е зареден с енергия, готова при подходящи условия да се освободи под формата на мисли и идеи, които в „работно време“ не се появяват. Така и физическият вакуум (не техническият) при подходящи условия ражда веществени частици.

Много от идеите в науката се раждат не на бюрото и не над листовите хартия, а на свършено друго място и време. Такива случаи в историята на физиката има много. Разказите за откритието на Архимед във ваната, на Нютон – „под ябълката“, на Паули – в театъра, са се превърнали в легенда, но те, дори да са измислени, отразяват именно ролята на свободното време в науката. Като обяснение на всички тези случаи са подходящи думите на самия Нютон: *„Много мислех върху това.“* – казал той, когато го попитали как е стигнал до Закона за всеобщото привличане. Както често се оказва, откритието става не когато си зает с тези мисли, а когато си разтоварен от тях, т.е. в свободното време.

В заключение нека пак се върнем към „наследството“ на Аристотел. Той е оставил огромно количество сведения и разсъждения за най-различни явления във всички области на знанието. Не всичко от неговите учения е вярно. Той, например, не е приемал идеите за атомите и пустотата, развивал е геоцентрични космологически схващания и т.н. Не бива да забравяме обаче някои неща: първо – неговите идеи, изводи и оценки са продукт на античната наука, на съзерцателния стадий от развитието на науката; второ – според специалистите, много от достигнатите до нас откъси от съчиненията му имат твърде малко общо с оригиналите.

Характерните за Аристотел пластичност на мисълта и неопределеност на понятията са „изгубени“ от неговите средновековни тълкуватели. Там, където той е предположил нещо с изрази „може би“, догматиците са отстранили колебанията и не е останала следа от „невероятната сладост и богатство на речта“, характерни за Аристотел (думи на Цицерон). Ето какво още пишат специалисти, запознати с оригиналите на великия философ: *Когато четем Аристотел, се усеща, че той разговаря с цяла аудитория, старе се да обясни всяка подробност и съвсем не произнася категорични съждения. Неговата реч е наситена с всякакъв род предположения, догадки, с изследване на неясното, с установяване на вероятността за един или друг аргумент, с повторение на вече казаното и с разяснения*. “ [3].

Тези разкрития приближават образа на живелия

преди 2400 години Аристотел до личността на съвременния учен. Те му придават чертите на добросъвестно търсещ истината изследовател, на когото не са чужди съмненията и догадките. На мястото на канонизирания през вековете философ изпъква образа на истински мъдрец, който и днес може да бъде пример за голям учител, организатор и ръководител на интелектуалната дейност в обществото.

ARISTOTLE

Nikola Balabanov

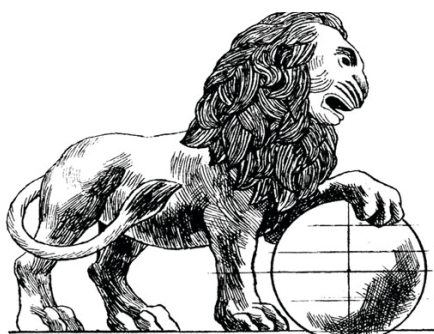
Abstract

The great philosopher of antiquity Aristotle whose 2400th anniversary mankind notes this year has left a huge legacy of systematized knowledge in all areas of science. In this article are reviewed his contributions to the organization of education and research in that era, which today can serve as a model in the management of intellectual activity of people: teaching methods, communication between teachers and students, involvement of students in research, highlighting the importance of free time for creativity and more.

Литература

1. Радев, Р., Е. Панова. Велики философи. С., „Просвета“, 1999.
2. Кузнецов, Б. Г. История на философията за физици и математици. С., изд. „Наука и изкуство“, 1980.
3. Лосев, А.Ф., А. А. Тахо-Годи. Аристотель. Москва, „Детская литература“, 1982.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

Адрес: 1043 София, бул. Цар Освободител № 15

Тел.: (+359 2) 846 75 84

E-mail: lsu@libsu.uni-sofia.bg

Уеб: <http://www.libsu.uni-sofia.bg>

Университетската библиотека “Св. Климент Охридски” е първата университетска и най-голямата научна библиотека в България. Тя предлага услуги, съчетаващи традициите и модерните технологии, които изграждат облика ѝ на съвременен библиотечно-информационен, културен и образователен център. На своите потребители тя предоставя многобройни

електронни продукти и библиотечно-библиографски и информационни услуги:

- търсене в електронния каталог на Университетската библиотека, съдържащ над 975 000 библиографски записа на адрес: <http://aleph.libsu.uni-sofia.bg:8991/F>
- интегрирано търсене в Националния академичен своден каталог, съдържащ над 2 250 000 библиографски записа на адрес: <http://primo3.nalis.bg>
- ползване на пълнотекстови дигитализирани библиотечни материали на адрес: <http://digitool.nalis.bg:8881/R>
- достъп до водещи научни пълнотекстови и реферативни бази данни – Science Direct, Scopus, ISI web of Knowledge, EBSCO, Emerald, Klower Law и др.
- изготвяне на писмени и устни библиографски и фактографски справки;
- автоматизирано търсене на информация по зададени теми;
- консултация за работа с електронни библиотечни каталози на световни научни библиотеки;
- услуги за хора в неравностойно положение;
- доставка на документи по електронен път (Document Delivery Service);
- междубиблиотечно и международно междубиблиотечно заемане;
- копиране и дигитализиране на документи.